

1

Хоч як сподівався батько Ерве Жонкура на блискуче майбутнє сина у війську, а скінчилося тим, що син знайшов для себе заняття не дуже поважне, у якому за іронією долі було щось, так би мовити, ніжне, ба навіть *жіноче*.

Ерве Жонкур заробляв на життя тим, що купував та продавав яйця шовкопряда.

Тоді був рік 1861-й. Флобер іще не закінчив писати «Саламбо», електричне освітлення існувало тільки в теорії, а по той бік океану Авраам Лінкольн вів війну, кінця якої йому не судилося побачити.

Ерве Жонкуру виповнилося тридцять два роки. Він купував і продавав.

Кокони шовкопряда.

2

Якщо точніше, Ерве Жонкур купував та продавав крихітні яечка жовтого або сірого кольору, нерухомі й на вигляд зовсім мертві. На одній вашій долоні могли розміститися тисячі таких яечок.

Про таке якраз і кажуть: «Мати цілий статок у своїх руках».

На початку травня яечка (їх також називають греною) розкривалися, на світ з'являлись личинки, які протягом тридцяти днів старанно харчувалися листям шовковиці, а потім знову згорталися в кокон, щоб за два тижні остаточно вийти з нього, залишивши у спадок хазяїнові тисячі метрів шовку-сирцю та чималу купу грошей — французьких франків; це ставало можливим лише тоді, коли зробити все за певними правилами та, як у випадку Ерве Жонкура, у якійсь місцевості Південної Франції.

Місцевість, де мешкав Ерве Жонкур, називалася Лавільдьйо.

Дружину його звали Елен. Дітей вони не мали.

3

Прагнучи уникнути збитків від епідемій, які постійно загрожували європейському шовківництву, Ерве Жонкур намагався купувати яєчка шовкопрядів по той бік Середземного моря, у Сирії чи Єгипті. У цьому полягала найризикованіша частина його ремесла. На початку січня кожного року він вирушав у подорож. Здолавши тисячу шістсот миль морем і вісімсот кілометрів по землі, він знаходив продавця яєчок, торгувався та купував. Скільки треба. Потім він повертався: вісімсот кілометрів по землі й тисяча шістсот миль морем, і ось він вже знов у Лавільдьйо — зазвичай у першу неділю квітня, зазвичай вчасно, щоб піти до церкви на Великодню месу.

По тому він мав працювати ще два тижні, щоб виробити кокони та продати їх.

Після цього він відпочивав аж до кінця року.

4

— Яка вона, Африка? — питали люди.

— Втомлена.

Ерве мав великий будинок якраз за межами містечка, а ще невеличку лабораторію в самому центрі, навпроти покинутого будинку Жана Бербєка.

Жан Бербєк колись вирішив, що більше не розмовлятиме. Це рішення він виконав. Жінка з двома донечками пішла від нього. Потім він помер. Його будинок досі нікого не привабив, так і стояв занедбаний.

Купуючи і продаючи кокони шовкопряда, Ерве Жонкур щороку заробляв достатньо грошей, щоб забезпечити собі та своїй дружині ті зручності, які у провінції вважаються за ознаку розкошів. Жонкур не виставляв на показ своїх надбань, а до можливої перспективи обернутися справжнім багатієм ставився цілком байдуже. Він належав до того типу чоловіків, які залюбки *підтримують* власне життя, але вважають недоречним справді *проживати* його.

Треба зазначити, що такі люди стежать за своєю долею так, як більшість інших пильнують дощ у непогожу днину.

5

Якби ви запитали про це Ерве Жонкура, він відповів би, що його життя залишиться незмінним назавжди. А втім, на початку шістдесятих років епідемія пембрини¹, що знищувала грону, виведену в Європі, поширилась також за морем, досягла Африки й навіть, як подекували, Індії. У 1861 році Ерве Жонкур, повернувшись зі своєї звичної мандрівки з вантажем грени, через два місяці виявив, що вона майже вся зіпсована. Для мешканців Лавільдьйо, як і для багатьох мешканців інших містечок, де виробництво шовку стало головним джерелом збагачення, цей рік здавався початком кінця. Науковці того часу були неспроможні з'ясувати причину епідемії. Отже,

¹ Пембрина — заразна паразитарна хвороба шовкопрядів.
(Тут і далі прим. пер.)

всі шовківники, зокрема й у найвіддаленіших місцевостях, почувалися заручниками цього чаклунства, що не мало пояснень.

— *Майже всі*, — тихо додав Бальдаб'ю. — Майже!

І він долив дві краплі води до свого келиха перно.

6

Бальдаб'ю з'явився в цих краях десь зо двадцять років раніше; він одразу попрямував у мерію, увійшов до кабінету, не постукавши у двері, та поклав на стіл мера шовковий барвистий шарф.

— Знаєте, що це? — спитав він.

— Жіноче вбрання.

— Відповідь хибна. Це — чоловіча прикраса: гроші!

Мер звелів вигнати Бальдаб'ю геть. Той заходився будувати шовкопрядильну фабрику нижче за течією річки, сарай для виведення шовкопряда край лісу, а також капличку, присвячену святій Агнесі, на перехресті з дорогою,

що вела до Вів'є. Потім він найняв три десятки робітників, замовив в Італії таємний прилад — дерев'яний, весь у коліщатках та шестернях — і нікому нічого не казав протягом півроку. Тоді він знов навідався до мера й цього разу поклав на його стіл кілька акуратно складених пачок банкнот загальною вартістю тридцять тисяч франків.

— Знаєте, що це?

— Гроші.

— Відповідь хибна. Це — доказ того, що ви телепень.

Із цими словами він забрав гроші, сунув їх до гаманця та вже рушив був до дверей, але мер його зупинив.

— Якого біса! Що я мушу робити?

— Нічого не робіть, і станете мером заможного краю.

Через п'ять років у Лавільдьйо було вже сім фабрик; містечко перетворилося на один із головних європейських центрів шовківництва та шовкопрядіння. Не все це належало Бальдаб'ю. Інші поважні громадяни та землевласники усього краю слідом за ним занурилися в цю

своєрідну діяльність. Кожному з них Бальдаб'ю охоче відкривав секрети свого ремесла. Це розважало його більше, ніж загрибання грошей лопатою. Навчати людей. Мати секрети, щоб розповідати їх. Така це була особистість.

7

Саме Бальдаб'ю був тим, хто змінив життя Ерве Жонкура за вісім років до того моменту, з якого ми взялися розповідати. То були часи, коли перші епідемії почали шкодити виробництву коконів шовкопряда в Європі. Бальдаб'ю це не засмутило. Він обміркував ситуацію та дійшов висновку, що проблема не має розв'язку, а далі стане тільки гірше. Що з цим вдіяти, він знав, але йому бракувало виконавця. Він зрозумів, що знайшов потрібну людину, коли побачив, як Ерве Жонкур проходить повз кав'ярню «Верден» — такий елегантний у своєму мундирі молодшого лейтенанта інфантерії, з гордовитою походою, як усі військові у відпустці. Йому було тоді двадцять чотири роки. Бальдаб'ю запросив його до своєї